

Однос Аустро-Угарске према намераваном уједињењу Србије и Црне Горе

Сви аустро-угарски државници и политичари почев од грофа Андрашија па до грофа Берхтолда, гледали су у уједињењу Србије и Црне Горе, а исто тако и у уједињењу јужних Словена, пропаст саме Аустро-Угарске, па су сваку помисао и сваки покушај уједињења немилосрдно и у заметку сузбијали.

Русија је предвидјела Санстефанским миром 3 марта 1878 г. поделу Ново-пазарског Санцака између Србије и Црне Горе, што је тадањи аустро-угарски министар гроф Андраши схватио као тежњу Русије „да спречи Аустро-Угарској даљње продирање на југ Балкана, чиме би Аустро-Угарска била херметички затворена и искључена од Македоније и Солуна“. У подели Новопазарског Санцака видео је гроф Андраши корак уједињењу Србије и Црне Горе, ради чега је предузео мере да по сваку цену спречи ту руску замисао.

Још 21 априла 1878 г. пише гроф Андраши аустро-угар. посланику у Лондону Бајсту између осталог ово: „Стварањем једне такве словенске групације посред наших граничних земаља Далмације, Хрватске и Славоније, ми доспевамо пред веома незгодну алтернативу. Морали бисмо, или да анектирамо цео тај комплекс и тако све Словене који теже уједињењу да подведемо под једну капу, или да се изложимо опасности да привлачна снага те нове творевине, која је по традицији и интересу упућена на проширење ка своме племенском сродству, узнемирује трајно наше српско хрватске народне слојеве.“

Да би избегао једну од те две алтернативе, гроф Андраши је хтео по сваку цену окупацију Босне и Херцеговине. Аустрија је окупирала Босну и Херцеговину у времену од 28 јула до 20 октобра 1878 г. добивши за то мандат Берлинског конгреса, а према закљученој конвенцији са Турском у априлу 1879 Аустрија је сместила своје војничке гарнизоне у западном крају Санцака: Пријепољу, Плевљу и Новој Вароши, где су они остали 30 година.

Фон Валтер Шинер пише у својој интересантној докторској тези: „Супротности Аустро-Угарске и Италије на Балкану и Јадрану“ (Штутгарт 1936) да су аустријске трупе ушле у Санцак „јер је Аустрија имала великог интереса да спречи уједињење Србије и Црне Горе и да запоседањем подручја Лима, постигне како њена главна тржишта не би била отсечена од блиског

Истока и Егејског Мора“. Морала је да одржи везу и са Албанијом, — „како би спречила да се тамо не учврсти Италија“.

Било је посве јасно, да се Италија осетила угроженом продирањем Аустро-Угарске на Балкан, али је ради политичке изолваности била беспомоћна, па је једино огорченом реакцијом свога јавног мишљења показала како схваћа те политичке тежње Аустро-Угарске. Па и сам Корти, талијански министар иностраних дела и делегат Италије на Берлинском конгресу, који је лично био веома склон споразуму са Аустро-Угарском, отишао је разочаран са конгреса где је Италија третирана као „Quantité negligible“ и као „статиста аминаш“. Он је одговорио на препоруку Бизмаркову да се Италија обештети у Тунису: *Vous voulez donc nous brouillez avec la France.*“

Од тога времена, па све до Светског рата постоји између Аустро-Угарске и Италије једно латентно, али трајно размимоилажење у питању појединих балканских и јадранских односа, које „као вулкан некад само сипа лаву из кратера, а некад уздрма целу околину“.

Ми ћемо се овде позабавити оним временом, кад је питање уједињења Србије и Црне Горе постало најактуелније и кад је Аустро-Угарска била решена да ради њега загази и у сам рат, а то је после Балканског рата.

Аустро-угарска дипломатија опрезно је пратила целокупну акцију око уједињења Србије и Црне Горе и у вези с тим предузимане су мере да се та ствар интригама и на друге сходне начине омета. Гледишта водећих аустро-угарских кругова била су сагласна у једном, а то је да се акција безусловно мора омести па и по цену рата.

Начелник а. уг. генералног штаба Конрад фон Хецендорф имао је по томе питању разговор са грофом Берхтолдом још 22 априла 1913 г. о коме он у својим мемоарима вели ово: „На моју напомену, да ћемо у случају фузије Србије и Црне Горе морати да тражимо прикључак границе на Албанију — дакле тражити део обале, гроф Берхтолд је добацио да ће се томе супроставити Италија. Мислио сам, да морамо бити начисто с тим да ли ћемо уопште дозволити фузију, а у потврдном случају не бисмо морали радити ништа против тога, или ћемо се фузији супроставити, у коме случају бисмо морали да будемо спремни за рат. Берхтолд је тада скренуо пажњу на Русију. Одговорио сам да ће Немачка и Италија морати да буду на нашој страни, а о томе се Берхтолд овако изразио: „Пашће нам у наручја!“ Додао је да је цар Виљем сазнао како су посредством Русије у току преговори према којима би Србија купила од краља Николе његову земљу. Ја сам то окарактерисао као „коморциску вест“, на што ми је рекао гроф Берхтолд, да је Немачка саветовала да се изјаснимо против фузије и да захтевамо да се одржи династија. Одговорио сам му, да ми тиме ништа не постигавамо, јер у на-

роду буја покрет који ће уклонити династију кад му не буде била по вољи“.

Гроф Берхтолд је усредоточио сву акцију око спречавања уједињења Србије и Црне Горе у самој црногорској престоници Цетињу. До 20 новембра 1913 године био је на Цетињу аустро-угарски посланик Гизл Владимир, који је одатле отишао у Београд, а његово место је заузео Едвард Ото. Руски посланик био је Александар Гирс, кога је од јуна до августа 1913 г. замењивао у дужности као привремени отправник послова Николај Обнорски саветник, секретар руског посланства.

Чудни су разговори које је најпре Гизл, а онда Ото водио са Обнорским. И један и други су му веровали, колико се тиче лично њега, али нису веровали да мисли и руска влада онако као он. Уопште, у ствари акције спречавања уније између Србије и Црне Горе падали су и с једне и друге стране разни често чудни предлози, а разговори су се водили углавном између претставника Аустро-Угарске и Русије, јер је Аустро-Угарска била чврсто убеђена да иза целе акције стоји Русија. Тако је Ото предлагао 22 јула 1914 год. Берхтолду готово немогућу ствар за тадашње политичке концепције Берхтолдове, тј. да се у Црној Гори постави граница на Бојани или брље на Дриму, чиме би по његовом схваћању унија била безусловно осујећена. Берхтолд се, разуме се, није ни осврнуо на овај предлог, али ће за то кратко време после тога, већ 31 јула поручити Оту да склони Црну Гору по сваку цену на неутралност, обећавајући јој територијалне компензације и разна златна брда, али је истог дана црногорска Народна скупштина, не осврћући се на Берхтолдова обећања, закључила како Ото извешћује, да ступи у рат против Аустро-Угарске „да би својој браћи прискочила у помоћ“.

Обнорски, како смо поменули, који је неко време замењивао на Цетињу руског посланика Гирса, чудно се држао у давању својих изјава посланицима Аустро-Угарске у вези са унијом Србије и Црне Горе. Тако је он 10 јуна 1913 г. рекао Гизлу, да је он (Обнорски) непријатељ неославизма и панславизма и да ће за Русију бити највећа несрећа и крај њеног престижа међу Словенима, ако се негде образује јака словенска држава, било на Балкану, или под покровитељством Аустро-Угарске. Зато он ради против консолидације Балканског савеза као и против уједињења Србије са словенским провинцијама Аустрије. Ни унија Србије и Црне Горе не одговара, по његовом схваћању, интересима Русије, јер би Аустро-Угарска била тиме провоцирана, Србије би нестало са европске карте, а Бугарска би ојачала, што би опет било на уштрб руског престижа. Да би се очувао руски утицај и да се онемогући словенским народима на Балкану да постану јаки, довољно је да се разбије унија Србије са Црном Гором и да се одрже обе династије.“ Гизл је тај разговор јављао Берхтолду са толико симпатије, као да је Обнорски говорио из самог његовог срца, па је, да би уверио Берхтолда у

искреност његових речи додао, да је Обнорски приказивао победу балканских држава у рату као готову пропаст и слабљење Русије.

Да би проверио шта по питању уније мисли руска влада, обратио се Берхтолд а. уг. посланику у Петрограду грофу Турну, који га је 5 јула 1913 известио, да становиште Обнорског дела и меродавни руски кругови, јер не желе сувише јаку словенску државу на Балкану са тежиштем у Монархији или ван ње, па макар се она звала и Србија. Берхтолд је на тај извјештај у маргини додао само напомену: „тако!“, чиме је изразио своје неповерење у изложено становиште руских кругова. Турн сумња, да је гледиште Обнорског у погледу Балканског савеза уједно и гледиште руских меродавних кругова, јер руска дипломатија много полаже у Балкански савез као моћно средство за сузбијање а. уг. уплива. Руске политичке кругове засењује Балкански савез под покровитељством Русије, у коме би поједини делови одржавали потребну равнотежу, али се ти кругови, завршава Турн свој извештај, боје јаке балканске државе.

Гизл у месецу новембру 1913 поново води са Обнорским разговор по истој теми, па му овај саопштава, да са послаником Гирсом, својим шефом није „d' accord“, и да његово (Обнорског) становиште не наилази на повољан пријем у Петрограду. Рекао је, да садањи расцеп балканских држава у две непријатељске групе, одговара интересима Русије, која тежи да ни једна балканска држава не постане сувише јака, или да падне под утицај Аустро-Угарске. „Овде, у Црној Гори, рекао је Обнорски, несумњиво се припрема уједињење Црне Горе са Србијом, а томе доприноси влада, странке и цела земља. Реална унија између Србије и Црне Горе изазваће отпор Аустро-Угарске и заплет у односима сила, а то никако не одговара политици Русије, која ће се разумном политиком одупрети тој унији. Русија ће материјално помоћи Црну Гору, а таква материјална и морална подршка, безусловно ће допринети да се Србија и Црна Гора не уједињава.“

Гизл је рекао да потпуно дели гледиште Обнорског, али сумња да ће се унија коначно моћи разбити. Према држању Хартвиговом, рекао је Гизл, изгледа да баш Русија подржава унију, па жели да најпре створи војнички и административно јаку Црну Гору коју ће у даном часу предати у наручје Србије. Обнорски је одлучно порицао то гледиште, на шта му је Гизл одговорио, да му верује, јер „је он (Обнорски) својим досадашњим држањем показао своје мишљење, које је све друго, само не пријатељско српско-црногорској нацији, па што се њега (Гизла) тиче искључује сваку сумњу у илојалност или интриге“.

Још ћемо се једном срести са Обнорским, кад је 26 јануара 1914 г. рекао посланику Оту, „да је он Рус, а не Словен, ради чега осуђује српске снове о великој Србији и присаједињењу српских земаља под Аустро-Угарском, а исто тако осуђује и оне који сањају о неком царству Словена под скиптром Романова у

које би требало да уђу и северни аустро-угарски католички Словени“. Он хоће да очува Русију од тога, а једини је излаз повећање субвенције Црној Гори (Црна Гора је тада била у затегнутим односима са Русијом, односно сама династија, ради чега је Русија ускратила Црној Гори сваку субвенцију, па је чак одбила да прими црногорског посланика, говорећи да је српски посланик довољан за обе земље). Кад је Гизл изразио своју сумњу да Русија ипак ради на унији, Обнорски се одлучно оградио од тога и рекао да ће продрети са својим идејама у Петрограду, а своје шифру Гирсу, који заступа супротно гледиште и сматра га као „*génie néfaste*“ да ће стући рогове, односно избити га из седла. Обнорски је чак предложио да се одстрани краљ Никола и доведе на престо Божо Петровић. На питање Гизлово, какво гледиште заступа сам краљ Никола, рекао је Обнорски да га је неколико пута позивао и да је своје гледиште изразио речима: „*Je ne demande rien, mais j' espère beaucoup*“.

Завршавајући свој извјештај, излаже Гизл Берхтолду своје мишљење и вели „да ће Русија, тек за низ година, кад се буде осећала довољно јаком, спровести уједињење и насилним путем. Дотле треба да је Аустро-Угарска у ставу ишчекивања, а кад Русија више не могне и не хтедне спречавати унију, треба Аустро-Угарска да ради заштите својих интереса запоседне широко приморско подручје од Котора до Албаније и тако искључи повећану Србију са Јадрана“.

Берхтолду је било много стало да по питању уније сазна гледиште талијанске владе, ради чега је опширно изложио аустро-угар. посланику у Риму фон Мереју становиште Аустро-Угарске по питању уније. Ту Берхтолд вели, да се Балканским ратом Србија знатно увећала плодним крајевима и становништвом, па да ће убрзо надокнадити сву штету коју је ратом претрпела. Црна Гора је изнела мале користи из рата и једини успех који је постигла и то уз помоћ Србије, било је освојење Скадра, који није добила. Све то појачава тежње Црне Горе за унијом, а знаци за евентуалним проглашењем уније све се више множе и ако нису још на помолу. Моли фон Мереја да дође у додир са маркизом ди Сан Ђулијаном, министром иностраних дела Италије и развиди какво је његово становиште. Аустро-Угарска је своје становиште прецизирала: она је против уније, а „да би је спречила јачаће династију Његоша и настојати око побољшања материјалног стања Црне Горе. Ако краљ Никола, или његов наследник, не допринесу да се унија могне осујетити него избије на површину као *fait accompli*, Аустро-Угарска ће ради одбране својих интереса учинити све како би се црногорско приморје са Улцињом и Баријем прикључило Албанији а не Србији“.

Фон Мереј није имао прилике да о томе разговара са ди Сан Ђулијаном, па се већ било зашло у 1914 годину која ће довести решавање свих питања на бојном пољу.

Па и на самом састанку са ди Сан Ђулијаном који је одржан 18 априла 1914 г. у Абаџији, није Берхтолд добио одређени одговор у погледу држања Италије према унији, премда је он за себе тај одговор знао, чим је питање уније прогласио „јадранским“ питањем. Изложио је ди Сан Ђулијану и став који ће Аустро-Угарска заузети ако би питање уније дошло у акутну фазу, а то „спречавање Србијиног изласка на Јадран“.

Разговор између оба државника разминуо се на мишљењу, да је ствар тако озбиљне нарави, да се не може усменим путем расправити.

Одређеније је становиште добио гроф Берхтолд од руских дипломатских представника. Руски посланик у Београду и осведочени пријатељ Србије Никола Хартвиг, рекао је 6 марта 1914 г. Гизлу, да за унију још није време, па се ради тога са стране Србије не треба бојати никаквих изненађења. Пре би могли Црногорци да начине какво изненађење, рекао је Хартвиг, ради чега је министра Мијушковића озбиљно упозорио да не би починио какво глупост.

Аустро-угарски посланик у Петрограду Цапари, разговарао је по тој ствари и са самим Сазоновом, напоменувши при томе, да је престопа беседа коју је краљ Никола недавно држао у скупштини веома симптоматична и да је ту краљ заступао отворено идеју уједињења Србије и Црне Горе. Сазонов који је краљу Николи признавао прошлост, изразио је мишљење да је он своје улогу одиграо и да не треба Црногорцима бранити, ако дође до династичне кризе, да сами донесу одлуку по питању династије.

Претседник Главне контроле на Цетињу Јерговић, рекао је посланику Оту, да обзиром на постојеће односе између црногорске династије и Русије, не би краљ Никола учинио ништа паметније него да се повуче и да тиме омогући уједињење Србије и Црне Горе. Последње војничке мере Србије, које су јој пребациване да их је извршила у циљу спровођења уније, нису у том циљу извршене. Ни Русија, а још мање Србија, не мисле на насилно спровођење уније. То је посве природан процес који ће се сам собом остварити. У случају нужде обе ће земље извршити потребно осигурање граница да би се спречило свако страномешање. Финансиске прилике које су скоро очајне и династичке афере, довеле су дотле, да је за краља Николу још једини излаз унија, јер се он може једва једну годину одржати. Краљ то све знаде, па је тражио повећање цивилне листе од 240 на 360.000 перпера и апанажу за три принца, а у том случају би после изгласања буџета распустио скупштину, позвао у владу Јована Пламенца и ђенерала Мартиновића, да спроведу унију, јер њих двојица уживају највећи углед у народу.

Турски посланик у Бечу Хилми паша је знао да би краљ Никола отпутовао у Петроград ради сталног боравка. Он је чуо

и за руски план у погледу уније, по коме би знатно увећана Србија изашла на море, а Бугарској би отступила Кочане и Штип, чиме би се спровело измирење између обе земље.

Са свих страна су све више стизали гласови како у Црној Гори расте све веће расположење за уједињење са Србијом, па је у томе смислу Берхтолд обавештавао свога посланика у Риму с тим, да се обавести о становишту талијанске владе.

Конрад фон Хецендорф помиње у својим мемоарима брзојав руског отправника послова на Цетињу од 26 априла 1914 г. који гласи: „Краљ Никола је ових дана, после дужег оклевања, наредио да се његово писмо преда српском краљу. У писму се позива Србија да што пре изведе уједињење са Црном Гором на војничком, дипломатском и финансиском подручју, чувајући независност обих држава. Краљ Никола помиње у писму, да ће споразум бити од велике користи још неослобођеном Српству“.

Та Конрадова информација била је тачна. Краљ Никола је заиста понудио писмом од 15 марта 1914 г. финансиско и дипломатско уједињење Црне Горе са Србијом. Међутим Пашић, знајући да би тај корак могао изазвати нежељене компликације, није пожуривао ствар, него је сматрао потребним „да се у преговорима са Црном Гором сачува крајња опрезност чак и у стварима, које се тичу непосредно подручја спољашње политике“.

Војислав Богићевић